

Osztrák történelem magyar tankönyvekben

Az egyetemi felvételi vizsgákra készülve vettem észre, hogy a magyar tankönyvek mennyire hiányosak az osztrákok történelmével kapcsolatban.

Már a gimnáziumi első osztályos tankönyv is ilyen (1). Igaz, pontosan és részletesen bemutatja Pannóniát, közölve, hogy „hazánk jelentős része kb. 400 éven át volt római provincia” (2), de arról megfeledkezik, hogy a mostani mesterséges államhatár másik oldalán egy ugyanolyan fontos római közigazgatási kerület – Noricum – terült el. Ezen a területen pedig egy ugyanolyan fontos erődváros – Carnuntum (a mai Deuschaltenburg mellett) – található, mint amilyen magyar szempontból Aquincum. Ez a romváros ugyanúgy látogatható, mint magyar megfelelője, sőt annál sokkal nagyobb területen láthatók a kiásott maradványok. A bécsiek ugyancsak felfedezték római korú emlékeiket, és hogy felhívják Vindobona régi múltjára a figyelmet, épp az elmúlt években létesítettek a Hofburg előtti téren római kori épületmaradványokból egy – igaz, kisméretű – szabadtéri kiállítást.

A következő, az előbbinél még nagyobb hiányosság és hiba, hogy a tankönyv ugyan pontosan leírja országunk megalapításának és létrejöttének körülményeit, de többek között ilyen fogalmazásban: „Géza átlátta a helyzetet, épp ezért először a németekkel való békére törekedett. 973-ban követeket küldött a császárhoz, a béke érdekében lemondott az ausztriai és morvaországi területekről.” (3) Az elképzelhető, hogy azok a területek, melyeket ma Morvaországnak ismerünk, már morvák által lakott föld volt, de akkor sem nevezték Morvaországnak. Am hogy ausztriai területekről mondott volna le Géza, az teljesen hibás, hiszen a magyar végekből átadott földterületből alakították ki a későbbi Ausztriát. A magyar gyepű ugyanis kezdetben az Enns, majd a Fischa, és csak végül a Lajta folyóknál húzódott. Ezeket a területeket, melyeket Géza korában „Avarföldnek”, „keleti határvidéknek” vagy „keleti területnek” neveztek, 976-ban II. Ottó császár egy bizonyos Liutpold grófnak adományozta, akiben máig az első Babenberger uralkodót vélik felfedezni a kutatók (4). Az a név, hogy Ausztria, legelőször földrajzi értelemben, egy III. Ottó császár által 996. november 1-jén kiállított oklevélben (Ostarrichi) tűnik föl. A freisingi püspökségnek adományozott terület, Neuhofen an der Ybbs, ugyanis az oklevélszöveg szerint „azon területen fekszik, amelyet köznyelven ostarrichi-nak neveznek”. Ebből az ostarrichi névből alakult ki az Österreich kifejezés, míg a világon mindenütt használatos Ausztria talán ötven évvel később, mint a mai alsó- és felső-ausztriai területet jelentő vidék hivatalos neve tűnt föl. Ez azonban kezdetben nem közigazgatási egységet jelent, csupán a keleti területek, tehát a német-római birodalomtól keletre elterülő táj megnevezését (5). Ezen oklevél fontossága miatt a mai Ausztria ennek a dokumentumnak külön múzeumot létesített Neuhofenben. A magyar tankönyv azonban Ausztria ezen területen való közigazgatási kialakulásáról és első uralkodóiról, akik a terület állami létét – igaz, még a német császárság területein belül, pontosabban annak keleti peremvidékén, a kívülről érkező támadások ellen biztosítékot nyújtó vazallus örgrófságként – megalapozták, az égvilágon semmit sem mond el.

Az így kialakult Ausztria második örgrófja, Adalbert komoly kereskedelmi összekötést épített ki Magyarországgal, és gazdaggá tette örgrófságát a magyar-német kereske-

delemből befolyó vám révén. Ezért, harcképtelenségre hivatkozva, kivonta magát a fegyveres hűbéri szolgálat alól és nem vett részt *II. Konrád* német-római császár Magyarország ellen irányuló támadásaiban. Ez lehet az oka, hogy amikor *III. Henrik* támadásait sikerült 1054–55-ben visszaverni, sőt a magyar seregek egészen Stájerország és Karintia belsejéig nyomultak előre, a császár halálakor mégis előnyös béke kötöttet: határvonalként örök időkre a Lajtat és a Moravát állapították meg. (6)

Az osztrák államiség megteremtőjének *III. Lipót* őrgróft tartják, aki negyvenegy éven át kormányozta az ún. Territorium Austriae, s 1136-ban bekövetkezett halálát máig rejtélyek veszik körül. *III. Lipót* – akit 1485-ben avattak szentté – uralkodása alatt Ausztria már több volt, mint őrgrófság, de még nem volt teljes jogú hercegség. (7) 1156. szeptember 17-én állították ki azt az okmányt – a „privilegium minus” –, melyben Ausztriát hercegséggé tették; a hercegi cím még leányágon is örökölhetővé vált. Az a herceg, akinek nem születtek gyerekei, saját maga dönthetett országa sorsáról. Az ország jövője szempontjából nagyon fontos volt, hogy a mindenkor herceg csak Ausztria határain belül volt köteles a császárnak fegyveres hűbéri szolgálatot teljesíteni. Igaz, ezáltal Ausztria sok külön jogot kapott, ám mindezek ellenére továbbra is a Német Nemzet Szent Római Birodalmának része maradt. Ausztria első hercege *II. Henrik* lett. (8)

Az osztrák történelemnek ugyancsak érdekes, a magyar tankönyvek által elfelejtett pillanata a híres angol király, *Oroszlánszívű Richárd* ausztriai fogsága: *V. Lipót* osztrák herceg 1190-ben a harmadik keresztes hadjárat alatt együtt harcolt a királlyal Akkon városa ellen. Mikor a herceg katonái a város egyik tornyára osztrák lobogót tűztek ki, az angol király kapzsin és uralomra éhesen lelökte azt és saját zászlaját tűzte helyébe. Ezt az esetet *V. Lipót* nem felejtette el, és amikor *I. Richárd* hajótörést szenvedve Ausztrián át kívánt hazatérni, elfogatta és Dürnstein várában, a csodálatos Wachauban tartotta fogva, hatalmas váltságdíjat követelve érte. (9) A monda folytatását Robin Hood története jelenthetik, aki megpróbálta előteremteni ezt a pénzt, hogy megszabadítsa Angliát *Richárd* önkényuralmat gyakorló fivérértől, *Földnélküli Jánostól*. *V. Lipót* a pénz egy részét új, megerősített települések kiépítésére használta fel. Ezek egyike lett Wiener Neustadt (Bécsúj hely). Ez a hatalmas összeg, valamint a történelemtankönyvek által csupán a híres visegrádi királytalálkozó alkalmával említett árumezállító jog, mely a német birodalmi területen legelőször 1221-ben, *VI. Lipót* herceg rendeletére Bécsben került bevezetésre, lehetett az alapja a bécsi polgárság korai felvirágzásának és a hercegség meggazdagodásának. (10)

A második gimnazista történelemtankönyv (11) ugyancsak elfelejti azon eseményeket, melyek Ausztriát és Magyarországot a tatárjárás idején összekötötték. *IV. Béla* ugyanis családjával *II. Frigyes* osztrák herceghez menekült. A herceg azonban kihasználva a kínáló lehetőséget, a segítségnyújtásért három megye átengedését kérte: így cserélt gazdát Sopron, Moson és Vas, s a királyi jelvények egy része is *II. Frigyes* kezébe került. A herceg ugyanis jónak látta a későbbi támadások ellen a főváros, Bécs környékét megerősíteni, mivel az Ausztria keleti határához nagyon közel esett. Emellett a monda szerint a király „egy pillanatnyi menhelyért, mit *Fridrik* herceg nyújtott neki, tizezer márka ezüstöt fizetett a körülményeket kizsákmányolni tudó szomszédnak”. (12) Mikor azonban a tatárok egészen Wiener Neustadt és Klosterneuburg közelébe követték *III. Bélát*, a király jobbnak vélte, hogy az Adriai-tengeren fekvő Trogir (Trau) szigetvárosába meneküljön. A tatárjárás elmúlt és Magyarország újjáépítése után 1246-ban *IV. Béla* érkezettnek látta az időt a három vármegye visszaszerzésére. A heves összecsapásban *II. Frigyes*, az utolsó Babenberg-házbeli uralkodó az osztrák Ebenfurth közelében a magyarok fegyverei által lelte halálát. (13) A magyar tankönyv Ausztria első hanyatlásáról és újjáéledéséről ugyanolyan keveset tud, mint történelmének első háromszáz évéről.

A mezőgazdaság átalakulása, az új struktúrák kifejlődése, meglehet, egész Európára nézve fontos volt, ám Magyarország számára sokkal fontosabb volt az első Árpád-házi királyok uralkodása. Ausztria számára pedig a Babenbergek kihaltja után az első Habs-

burg-házbeli uralkodók voltak ilyen jelentőséggel. Ám a feudalizmus korának leírásában a tankönyv nagyon szűkszavúan, összesen tíz sorban beszél a dinasztiaalapító *Habsburg Rudolfról*, kiemelve: „...politikája főleg arra irányult, hogy lehetőleg minél több német tartomány kerüljön birtokába. Ügyes lépései sikereket hoztak: övé, illetőleg utódaié lett Ausztria és Stájerország, miután 1278-ban legyőzte legfőbb vetélytársát, II. Ottokár cseh királyt.” (14) Azt azonban már elfelejti megemlíteni a tankönyv, hogy miért volt II. Ottokár a vetélytársa és hogy miért küzdöttek egymással. II. Přemysl Ottokár házassági szerződés alapján huszonhat éven át volt Ausztria uralkodója. Egyes osztrák területekre azonban országa helyzetének erősítése végett IV. Béla is igényt tartott, így 1253-ban betört Stájerországba, majd miután a hegyi harcokban képzetlen hadsereg nem tudta tartani magát, kénytelen volt békét kötni. Abban a reményben, hogy amit nem tudott megszerezni harccal, megszerezheti örökséggel, unokáját, *Kunigundát* összeházasította a cseh királlyal. Így megerősödve, kelet felől a veszélyt kizárva, az erős kezű II. Ottokár 1273-ban indult a császárválasztáson. Azonban a hét választófejedelem – mint ismeretes – jobbnak látta, hogy továbbra is gyenge kezű, hatalmukat nem veszélyeztető császárt válasszon, mint ahogy ez 1250 – tehát II. Frigyes halála óta – több mint húsz éven át történt. A kiszemelt egyén egy teljesen ismeretlen, ötvenöt éves gróf, Habsburg Rudolf volt. (15)

A gimnáziumi történelemtankönyv fontosabbnak tekinti, hogy öt oldalon át leírja a középkori mezőgazdaság változásait, mint tíz sorban ezeket a magyar történelem szempontjából érdekes adatokat közölni. Magam sokkalta érdekesebbnek tekintem a történelmi háttér ilyen és ehhez hasonló fordulatait, mint a különböző földművelési rendszerek száraz leírásait. Igaz, hogy a tankönyv megemlíti: Rudolf fia, „Albert tette a család székvárosává Bécset”, de azt, hogy ez a jelentéktelen, Basel és Zürich környékéről, az úgynevezett Habsburgból (Habichtsburg = héjavár) elszármazott grófi család miképp jutott el idáig, elfelejti megemlíteni a tankönyvíró.

A császárválasztást követően II. Ottokár, aki maga is a német-római birodalom részét képező területeken uralkodott, miután az új uralkodó megvonta tőle a hűbéresi jogokat, megtagadta az osztrák, a stájer és az általa ezen területekhez csatolt karintiai birtokok átadását. *I. Rudolf* előbb birodalmi átokkal sújtotta a vele immáron nyíltan szembeszegülő Ottokárt, majd X. Gergely pápa segítségével szövetséget kötött az éppen tizenhat éves IV. (Kun) László magyar királlyal. A túlerővel szemben II. Ottokár fejet hajtott, lemondott Ausztriáról és erre I. Rudolf német király kezéből hűbérként visszakapta a cseh királyi birtokokat. Ám II. Ottokár mindezt csupán azért tette, hogy erőt gyűjtve és megerősödve 1278 augusztusában Bécs ellen támadhasson. A tankönyvíró mindezen fontos tények említése nélkül még arról is megfeledez, hogy IV. László kun harcosai voltak azok, akik egyáltalán lehetővé tették Habsburg Rudolf számára az osztrák területek birtokbavételét. Ugyanis főleg a 12 000 könnyűlovas ádáz küzdelmének, és természetesen Rudolf sikeres taktikájának volt köszönhető Ottokár seregének veresége. Sőt 1278. augusztus 26-án Dürnkrutnál, az ún. Marchfelden, a Morvamezőn maga Ottokár is halálos sérülést szenvedett. (16)

Mindezekről a magyar gimnazista semmit sem tud meg a tankönyvből. Valóban oly nehéz – tettem föl magamnak többször is a kérdést – ezt a néhány sort beírni a többi, sokszor teljesen felesleges magyarázatok közé? Oly nehéz megemlíteni, hogy IV. Béla uralkodása után, a magyar királyi hatalom hanyatlása közepette Magyarország sorsdöntő módon szólt bele egész Európa történetébe és segítette a Habsburgok felemelkedését. Mindez abban tetőzik, hogy a tankönyv megemlíti: „A Habsburgok legerősebb vetélytársa a Luxemburg-család lett. A 14–15. században egymást váltották a német trónon.” (17) E két mondattal tudja le a tankönyvíró 250–300 év történéseit, és a reformációig egyetlen szót sem ejt a Habsburg-házról, annak felemelkedéséről és Ausztria sorsáról. Igaz, megemlékezik *Luxemburgi IV. Károlyról*, a német *Aranybulla* kiadójáról, ám azt már elfelejti vele kapcsolatban megemlíteni, hogy 1348-ban német nyelvterületen, az akkori császári fővárosban, Prágában ő alapította az első egyetemet.

A tankönyv természetesen nem szól a középkori Ausztria hercegei közül talán a legjelentősebbéről sem, aki, igaz, éppen *IV. Károly* árnyékában maradt, ám tőle rengeteget tanulva megalapozta az újkori osztrák államot. *IV. Rudolf* herceg mellékneve, az „Alapító” sokat elárul erről. *IV. Rudolf* mindössze hét évig irányíthatta Ausztria sorsát, ugyanis huszonhat évesen tüdőbajban elhunyt, ám ez a hét esztendő alapjaiban változtatta meg nyugati szomszédunk sorsát. 1359-ben az ő parancsára kezdődött meg a Szent István-dóm (St. Stephansdom) gótikus főhajójának építése, s 1365-ben ő alapította meg Bécsben Közép-Európa második egyetemét. A herceg teljesen átalakította az adózási rendszert, melynek célja már nem a dolgozó rétegek teljes mértékű kizsákmányolása volt, hanem általuk és velük az állam felemelése. Ehhez maga a herceg is nagymértékben hozzájárult azáltal, hogy teljesen új címeket adományozott saját magának és családjának. Így ő lett például a német-római birodalom legfőbb vadásza, sőt először ő nevezte magát Erzherzognak, azaz a hercegek közül elsőnek, régi magyar terminológiával: főhercegnek. Új ceremóniákat eszelt ki, s Ausztriát a Birodalom szívének és pajzsának nevezte. Ezen túlmenően kancelláriája ügyesen hamisított okiratokat, köztük az ún. *Privilegium maius* (1359), mely helyettesíteni volt hivatott a korábbi eredeti *Privilegium minus* (1156), és melyben Ausztria kibővített követeléseit és kötelességeit voltak feljegyezve a császárral és a Birodalommal szemben. Ám már *IV. Károly* császár, a nagy humanista *Francesco Petrarca* segítségével bebizonyította a hamisítás tényét, így a *Privilegium maius*nak a későbbi történelemre nézve nem volt nagyobb hatása. (18) Tehát igaz, hogy ezen iromány történelmi jelentősége csekély, ám a történet sokkal jobban jellemzi a kor erkölcsét, mint bármely más száraz leírás.

És ha már ez az érdekes anekdota nem, akkor legalább az „utolsó lovag” személye, *Habsburg Miksa* (1493-1519), a Habsburg világbirodalom megalapozója, a középkor utolsó nagy császára helyet kaphatna a könyvben. Ugyanis akármilyen hihetetlen, de egy hivatalosan engedélyezett gimnáziumi tankönyv említést sem tesz erről a császárról, akinek uralkodása alatt kezdődtek el még a reformáció mozgalmái is. Igaz, arról beszámol a tankönyv, hogy Miksa apja, *III. Frigyes* harcban állt *Hunyadi Mátyással* a magyar trónért, sőt azt is megemlíti egy fél mondatban, hogy Mátyás 1485-ben elfoglalta Bécs városát. Ám arról megfelelően, hogy Mátyás „első tette az volt, hogy a bécsieknek minden kiváltságaikat s szabadalmaikat újból megerősíté s a Fridrik által rájuk vetett rendkívüli adót eltörülte. (...) Mátyás kezébe pedig Szent János napján a felgyülekezett ausztriai rendek ünnepélyesen letevék a hódolási esküt.” (19) Ugyancsak nem említi a tankönyv, hogy azután a fiatal *Miksa* foglalta ezen területeket vissza, sőt egészen Buda falai alá eljutott, hogy itt megszerezze a magyar királyi koronát. „Bejött Magyarországra, elfoglalta Veszprémet, bevette a királyok koronázásának székhelyét, Fehérvárt és kiraboltatá, s ott állt meg az ország szívének közepén, Buda falai alatt, Mátyás palotájával szemben, s a remegő magyar főrendeket nem szabadítá meg egyéb, mint Fridrik ismeretes fősvénysége, ki nem küldött pénzt fiának, s a zsoldos sereg széteszlott Buda alatt, különben megtörténik, hogy Mátyás halála után egy évvel ostrommal veszi be Fridrik fia Budavárát.” (20) Miksa volt az a Habsburg uralkodó, aki teljes egészében kihaszárta a már korábban és később is fontos jelmondatot: „Bella gerant alii, tu, felix Austria, nube! Nam quae Mars alii, dat tibi regna Venus!” („Más hadd harcoljon, te, szerencsés Ausztria, nősülj. Mit más fegyverrel, csókkal is elnyered azt.”) (21) Így kötött házasságot Miksa fia, *Szép Fülöp* a spanyol királylánnyal, *Őrütl Johannával* és lett a trónörökös halála után az egész spanyol világbirodalom örököse.

Lehet, hogy ez a világpolitikai jelentőségű tény nem érdemli meg, hogy a magyar tankönyvekben megemlítsék, az azonban mégiscsak elvárható lenne egy gimnáziumi tankönyvtől, hogy megírja, milyen úton és módon lettek a Habsburgok hivatalosan is Magyarország uralkodói. Ezen a tárgykörön belül is legfontosabb lenne a tankönyv által elhallgatott bécsi kettős esküvő (1515-ből). *II. Ulászló* fia, a későbbi *II. Lajos* feleségül vet-

te az alig tízéves *Máriát* – Szép Fülöp leányát –, és a tizenkétéves *Anna*, II. Lajos húga pedig férjhez ment az ötvenöt éves császárhoz, *I. Miksához*, azzal a céllal, hogy később a császár valamelyik unokája „örökölhesse” őt. Hat évvel később *Ferdinánd*, Miksa unokája nőül is vette a magyar királylányt. (22) Az így kettősen megerősített öröklési szándék II. Lajos korai halála által vált valósággá. „V. Károly, aki 1516-tól spanyol király, 1519-től német-római császár lett, megpróbálkozott a különböző Habsburg-szerzemények tényleges egyesítésével s az Európa fölötti uralom megszerzésével.” (23) Azonban nagyon hamar csalódnia kellett, és már 1521-ben a *Wormsi egyezményben* átadta a keleti területeket, főleg Ausztriát, valamint a fontos Friaul és Triest városokat öccsének, I. Ferdinándnak. A tankönyv sajnos erről sem tesz említést. Ferdinánd neve legelőször a *Szapolyai Jánossal* vívott harc kezdetén tűnik el, amikor az „erőket kettős királyválasztás osztotta meg”. (24) Ám hogy hogyan lehetett a német-római császár öccse a magyar trón várományosa, azt nem említi a tankönyv, és ha nem írja meg a bécsi kettős esküvő talán mellékesnek tűnő, ám egyáltalán nem mellékes történetét, nem is érthető a diákok számára.

A gimnáziumi tankönyv fontos adatokat felvonultatva beszámol a magyarországi oszmán támadásokról és háborúkról, ám itt is megfeleldezik a szomszédos osztrák területekről. Egy mondatban letudja az osztrák törökellenes mozgalmait: „Az ország a Bécs elfoglalásáért indított sikertelen török hadjáratok felvonulásává vált.” (25) Teljesen megfeleldezik a tankönyvíró az osztrákok számára oly fontos fogalomról, mint a „Türkenbelagerung von Wien”, azaz Bécs két török ostromáról. Az elsőre 1529 késő nyarán került sor, és így október közepére a hideghez nem szokott török csapatok kénytelenek voltak elkullogni Bécs falai alól. A megismételt felvonuláskor 1532 nyarán pedig a híres kőszegi vár tartóztatta fel a hatalmas török sereget, így a törökök az ősz beálltával kénytelenek voltak innen visszavonulni, ezúttal Bécsig nem is jutottak el. Ezen sikertelen kísérletek után csak százötven évvel később, 1683-ban került újra sor nagy Ausztria-ellenes török támadásra, és Bécs második török ostroma a későbbi magyar történelemre is fontos hatással volt. Ám Bécs e két ostroma között is többször csaptak be kisebb török egységek osztrák fennhatóságú területekre.

Az a fejlemény, hogy a tankönyvek csak akkor kezdenek el foglalkozni Ausztria történelmével, amikor Magyarország sorsa is összekötődik vele, valamennyire még érthető, ám hogy ekkor is teljesen felületesen, csak a császár-királyok befolyását és tetteit elemelve teszik ezt, már teljesen érthetetlen. Így például II. Rudolf császárról a tankönyv csak annyit tartott érdemesnek feljegyezni, hogy „azon jogcímen foganatosított protestánsellenes rendszabályokat, hogy a király a város földesura”. (26) További uralkodásáról semmit sem ír a tankönyv, igaz, ami említésre érdemes lenne, az nem is olyan sok, de annál érdekesebb. *Rezső*, ahogy őt *Jókai* nevezi, külön volt a Habsburgok hosszú sorában, „a csillagvizsgáló király” gúnynévet ragasztotta rá az író. „Ahelyett, hogy az országaira fordította volna tekintetét, prágai várakában csillagokat vizsgált, aranycsínálással, jövődők titkai kutatásával töltötte az idejét. Kerülte a házasságot, de nem az asszonyokat, az állam gépezete helyett óraművek szerkezetével bíbelődött. Fúrt, faragott, mint egy kézműves s emellett egészen elfelejtette, hogy ő király.” (27)

Ahogy Rudolf gyakran elfelejtette, hogy ő király, úgy felejtette el a tankönyv, hogy utána három Ferdinánd is uralkodott Magyarország fölött. Szerepük, igaz, jórészt kimerül abban, hogy a harminc éves háborúban vezették a katolikus seregeket. Mint volt gimnazista kijelenthetem, hogy a diákokat nem csak, sőt főleg nem a száraz évszámok és úgyis ismert tények érdeklik, hanem sokkal inkább a történelem fordultatos, érdekes történetei, melyeket itt Ausztriával kapcsolatban próbálok meg felvázolni. Így *I. Lipót* császár-királyról sem csak azt kellene feljegyezni, hogy „tanácsosai alkalmasnak találták az időt az ország abszolutista átalakítására”. (28) Ugyanis a tanácsosok véleménye szerint a *Wesselényi Ferenc* nádor, *Zrínyi Péter* bán, *Nádasdy Ferenc* országbíró, valamint *I. Rákóczi Ferenc* nevével fémjelzett Habsburg-ellenes szervezkedéssel a rendek „eljárászták

jogaikat”. Emellett az a tény is érdekes lehet, hogy I. Lipót volt Ausztria legfényűzőbb uralkodója, ő volt az, ki a bécsi Hofburgnak mai alakját adta, aki Bécsbe elhozta az első operát és hatalmas népünnepélyeket szervezett.

Igaz, a tankönyv közli *Kara Musztafa* 1683-as Bécs elleni támadásának tényét, valamint hogy a „török sereget 1683 szeptemberében a Bécset felmentő Habsburg-lengyel hadak tönkrevették”, (29) de ez minden. Arról a fontos eseményről, mely szikraként lobbantotta fel Kelet-Európa térképét ismét megváltoztató elsöprő erejű tüzet, összesen két sort írt egy gimnáziumi tankönyv. Meg sem említve *Jan Sobieski* lengyel király nevét, sem a Bécset hősiessen védelmező *Rüdiger von Starhembergét*, sem azt, hogy magyar hadvezérek és kisebb magyar csapatok is részt vettek Bécs védelmében, sem hogy I. Lipót az ostrom elől Linzbe menekítette udvarátását. Minderről semmit sem mond a tankönyv. Ugyanígy keveset tudhat meg a diák *Lotharingiai Károlyról* vagy *Savoyai Jenőről*, illetve hőstetteikről és hadvezéri zsenialitásukról, mellyel Magyarországról kiverték a török seregeket.

Elképzeltető, hogy ezek a harci események és ezek a személyiségek nem tartoznak szorosan a tananyaghoz, azonban egy gimnáziumi tankönyvnek illő lenne megemlékezni a Habsburg-dinasztia utolsó férfi sarjáról, *VI. Károly császárról* (*III. Károlyként* magyar királyról), *Mária Terézia* atyjáról. Róla mindössze annyit jegyez meg a tananyag, hogy „sikerült elfogadtatnia országaival a Habsburg-birtokok együvé tartozásának, egy tagban öröklődésének elvét, sőt a leányági öröklődést is (*pragmatica sanctio*)”. (30) Még csak véletlenül sem említi meg a szerző, hogy a szatmári békét VI. Károly komolyan vette, az országgyűlést rendszeresen összehívta, a rendekkel együttműködő kormányzást érvényesítette, vagy hogy „1740. október 20-án, éjjel fél egykor, elhunyt a Habsburg dinasztia férfi ágának utolsó tagja”. (31)

Mária Terézia reformtörekvéseit, igaz, taglalja a tankönyv, ám birodalma sorsát a három sziléziai háborúban és főleg az osztrák örökösödési háborúban nem, és azt sem, hogy a magyarok első hívásra odaálltak a királynő mellé („*Vitam nostram et sanguinem consecramus!*”), valamint hogy a magyar hadvezéreknek és seregeknek köszönhető a Habsburg Birodalom fennmaradása. „Télvíz idején kezdték meg a visszatorló hadjáratot. S ez a gyakorlatlan hadsereg, mely egy varázsütésre támadt elő a földből, mely ócska fegyvereket kapott, ahol talált, melyet tisztek gyanánt alispánok és szolgabírák vezettek, melynek tábornagyai és tábornokai a királynő által hirtelenben kinevezett magyar mágnások, zászlós urak voltak, már januárban túlkergette az Enns folyón az egyesült francia helyőrséget, onnan betört Bajorországba, február 13-án *Mentzel* és *Trenk* pandúrjai elfoglalták Bajorország fővárosát, Münchennt, s *Károly Albert*, ki éppen egy nappal előbb koronáztatta magát Frankfurtban császárnak, ki három hó előtt Bécset és Magyarországot akarta elfoglalni: országtalan földönfutóvá lett.” (32)

Ugyanígy mellékes a tankönyvíró számára, hogy Mária Terézia ugyan Magyarország királynője lehetett, ám császárnője soha. Sőt, ha nagyon pontosak akarunk lenni, akkor a magyar rendek nem királynőjüknek, hanem a magyar alkotmány szerint fiúsítva, rex-nek, tehát királyuknak tekintették Mária Teréziát. Először férje, *I. Lotharingiai Ferenc* (aki után ezentúl a dinasztia hivatalos neve Habsburg-Lotharing ház), majd halála után legidősebb fia, *II. József* lett a császár. Ahogy mindezekről nem ír a tankönyv, úgy feledkezik meg *II. József* király fontosabb felvilágosult abszolutista rendeleteiről. Igaz, említést tesz a türelmi rendeletről és a jobbágyokat érintő rendelkezésekről, ám a diák nem tudhatja meg ebből, hogy Ausztriában már *Napoleon* híres törvénykönyve, a *Code Civile* előtt, 1783 óta létezett a polgári esküvő. Ugyanígy megfeledkezik a tankönyvíró *II. József* kolostorokat bezárató és a temetést általánosító rendeletéről is. Ennek hatására Ausztriában 2163 kolostorból mindössze 359 maradt, a többi állami birtok lett. Épp ezen rendelkezés megakadályozására utazott 1782 márciusában *VI. Pius pápa* Bécsbe, ám ez a fordított Canossa-járás nem járt sikerrel, s *II. József* nem vonta vissza rendeleteit. (33)

Mindezekről nem ír sem a fent bemutatott második osztályos, sem pedig a harmadikos gimnáziumi tankönyv (34), mi több, a harmadikos tananyag fejest ugrik az amerikai és a francia forradalom eseményeibe. Napóleon felemelkedését és bukását három oldalon le tudja a szerző, teljesen megfélekezve ezek nagyszerűségéről és fontosságáról, valamint következményeiről. Egy mondatban felsorolja az austerlitzit, a jénait és a wagrami ütközetet, de a magyarok tízezreinek a hét koalíciós háborúban való részvételéről, a magyar hadvezérek jelentős szerepéről, ezen események következményeiről, például a német fejedelemségek rajnai szövetségéről, vagy Napóleon beszállásolásáról Schönbrunn kastélyába, sőt Győr városában, egy szó sem esik. Pedig fontos lenne azt is megemlíteni, hogy II. Ferenc német-római császár 1806-ban lemondott a valóságban már nem létező birodalmáról és I. Ferenc néven szentül Ausztria császáranak vallotta magát. Ezen címet már 1804. augusztus 11-én felvette, így biztosítva a „császári rang” továbbélését, igaz, most már a Monarchián belül. (35)

A magyar tankönyv, sajnos, ugyanígy megfélekez az osztrákok, pontosabban a tiroliak leghíresebb szabadságharcosáról, *Andreas Hoferről*, egy fogadós fiáról. Ő kis csapatával egyedül szegült ellen Napóleon azon törekvésének, hogy Tirolt Bajorországhoz csatolják. Természetesen a császári udvar támogatta Hofer törekvéseit, sőt Hoferből Tirol ideiglenes kormányfője és az itt állomásozó haderő parancsnoka lett. Így vonult be 1809-ben Innsbruckba. Azonban a császára cserbenhagyta, Schönbrunnban békét kötött a franciákkal, s Tirolt Bajorországnak engedte át. Így felsőbb utasításra Hofer kénytelen volt feloszlani kormányát. Azonban egy fanatikus pap hamisnak nyilvánította a békéről szóló híreket, rávette Hofert a harc folytatására, mely végül kudarcba fulladt. Mantua erődítményében rövid életét golyó által végezte be. (36)

Ugyancsak kifogásolható, hogy az 1814–15-ös Bécsi Konferenciát és hatásait – az európai rendezést – alig mutatja be a tankönyv. Sőt, majdnem megfélekez az elvek kidolgozójáról, az osztrák kancellárról. Mindössze a fejezet utolsó oldalán, egy sorban találunk említést róla: „A rendszer fő irányítója *Klemens Lothar von Metternich* herceg (1773–1859) osztrák kancellár volt.” (37) És elvárják, hogy ebből az egyetlen mondatból, valamint a Bécsi Konferencia és a Szent Szövetség rövid ismertetéséből a diák megismerje azt a világnézetet, mely egészen 1848-ig Ausztriában és a vele összekötött Magyarországon uralkodó volt. Igaz, azt közli a tankönyv, hogy „a dinasztikus kormányzás alapelve a fennálló viszonyok megtartása volt”, és hogy „a birodalom vezetői képtelenek voltak reformokra” (38), de hogy kik voltak ezek a személyek, az ebből a szövegből nem derül ki. Az a tény, hogy I. Ferenc császár halála után, 1835-től kezdődően a kormányzási feladatokat „a titkos államkonferencia” (Geheime Staatskonferenz) kivette I. Ferdinánd kezéből, s hogy ennek a vezető testületnek kik voltak a tagjai, mik voltak céljai stb., nem derül ki egy, a gimnázium 3. osztálya számára készült tankönyvből. Amit még azal sem lehet magyarázni, hogy kevésbé fontos eseményről van szó, hiszen ez a testület döntött nemcsak Ausztria, hanem Magyarország sorsának alakulásáról is.

Hasonló a véleményem az 1848-as eseményekkel kapcsolatban is. A magyar forradalom és szabadságharc természetesen kiemelt helyet kap a tankönyvben, ám a bécsi, pontosabban az ausztriai megmozdulások, valamint az itáliai egyesítő törekvések teljes mértékben kiszorulnak a könyvből. Azt pedig minden gimnazista tudja, hogy „március 13-án Bécsben kitört a forradalom. Elsöpörte Metternich kormányzatát, s ezzel kiszélesítette a magyar liberális politika mozgásterét.” Arról nem esik szó a tankönyvben, hogy a tehetetlen udvar mellett az eddig teljesen mellőzött I. (V.) Ferdinánd megőrizte nyugalmát, hogy minden további nélkül kész volt a felkelők követeléseit fontolóra venni és amennyire csak lehet, azokat teljesíteni. Metternich herceg azonban utolsó tetteként ezt is megakadályozta. Ezután a nép nyomására elbocsátották őt, és Angliába menekült. Nem esik szó a diákok által létrehozott „Akadémiai Légióról” sem, azaz arról, hogy az összes kormányzati szervet átalakították, s megszűnt a „titkos államkonferencia”, melynek helyébe

az „ideiglenes államminisztérium” (provisorisches Staatsministerium) lépett, ahol azonban a forradalmárok nem kaptak helyet. Ezzel szemben felállították a „biztonsági bizottságot” (Sicherheitsausschuß), melyet ellenkormányak is tekinthetünk, és melynek vezetője *dr. Adolf Fischhof* lett. (39) Úgy vélem, legalább annyival megtisztelhetnék azt a népet, amellyel sorsunk évszázadokon át össze volt kötve, hogy ismerjük az 1848-as bécsi forradalmának történetét, még ha az az október 30-i schwechati összecsapás után, a magyar segítségnyújtás visszaverése következtében el is bukott. Ausztriai gimnáziumi éveim során azt tapasztaltam, hogy a bécsiek azt tudják a mi 1848–49-ünkről, ki volt Kosuth. Hát mi akkor legalább *dr. Fischhof* nevét jegyezzük meg, aki egyébként egy óbudai orvoscsalád sarja volt.

Ugyanígy hiányzik a magyar tankönyvekből egy következő érdekes és fontos kuriózum is. Nyugodt szívvel állíthatom, hogy egyes kuriózumokból többet lehetne megtudni egy nép, egy ország, egy város történelméről, mint a minden kétséget kizáróan fontos évszámokból. Nos, 1853. február 8-án egy bizonyos *Libényi János* nevű szabósegéd megpróbálta leszúrni a déli sétányát tartó császárt, *I. Ferenc Józsefet*. A penge azonban a feleses egyenruha magasított keménygallérján megcsúszott, és csak a császár tarkóját sérthette meg. Az ifjú császár szárnysége, valamint egy arra járó hentes letéperték és elfogták a támadót. Ezen a helyen épült fel, Isten dicsőítésére, hálaadás céljából a *Votivkirche*, mely mindenképp Bécs egyik legkülönösebb, ám egyidejűleg legszebb temploma. Sajnos, ez az érdekes eset sehol sem található meg a tankönyvben. (40)

Azt minden diák megtudhatja, sőt köteles megtanulni, hogy a magyar Szociáldemokrata Pártot 1890-ben alapították, ám az már ismeretlen a tanulók előtt, hogy az osztrák testvérpárt tizenhat évvel idősebb nála, azt az osztrák hatóságok tiltása miatt magyar területen *Lajtszentmiklóson* (ma *Neudorf*) alapították. Sajnos, a legnagyobb osztrák szociáldemokrata egyéniség *Victor Adler* – nevét sem sokan ismerik idehaza. *Adlerrel* egyidejűleg hozta létre *dr. Karl Lueger*, a későbbi bécsi polgármester, a Keresztényszociális Pártot. *Lueger* egyike a legnagyobb bécsi polgármestereknek. Igaz, antiszemita kijelentései és magyarellenessége nem tették őt népszerűvé *Ferenc József* szemében, ám a bécsi polgárság érdekében foganatosított újításai annál inkább. Az ő nevéhez fűződik az elektromos áram, valamint a földgáz bevezetése, a csatorna- és ivóvízhálózat megteremtése. (41) Ennek az alig öt sornak, mely oly sokat elmond Bécs és Ausztria századfordulói helyzetéről, mindenképpen bele kellene férnie egy tankönyv kereteibe, főleg ha figyelembe vesszük, hogy ugyanezek az adatok megtalálhatók a német testvérpártokkal kapcsolatban. Ugyanígy annak a ténynek sem szabadna kimaradnia belőle, hogy 1905-ben *Ferenc József* császár-király Ausztriában bevezette az általános, egyenlő, titkos választójogot, ezáltal a birodalom nyugati része a császár által vezetett parlamentáris berendezkedéssé alakult át. (42)

Sajnos, a negyedik tankönyv (43) is ugyanolyan egyoldalú, mint az előző három. Igaz, hosszasan beszámol Magyarország helyzetéről az I. világháborúban és az utána következő években, ám Ausztriáról semmit sem ír. Például, hogy a fent említett pártalapító, *Victor Adler* fia, *Friedrich Adler* különös módon tiltakozott a háború ellen: lelőtte a hadikabinet miniszterelnökét, *Karl Stügg* grófot. Ezzel elérte céljának egy részét, ugyanis az eset felkeltette *Ferenc József* érdeklődését is, aki immáron kész volt a háború mielőbbi befejezésére. Ebben azonban 1916. november 23-i halála megakadályozta őt. Mint ismeretes, tervét magáévá tette *I. (IV.) Károly* császár-király is, ám a jól ismert okok miatt neki sem sikerült a különbéke megkötése. (44)

„A maradék Ausztriával kötött egyezmény a területi veszteségek mellett (Bukovina Romániának, a délszláv területek Jugoszláviának, Galícia Lengyelországnak, Trieszt és Dél-Tirol Olaszországnak) a Németországgal való egyesülés tilalmát is tartalmazta.” (45) Ez minden, ami Ausztria I. világháború utáni sorsáról ez utóbbi tankönyvben megtalálható. Hogy 1918. november 12-én kikiáltották a német-osztrák köztársaságot (Republik Deutsch-Österreich), hogy a császár már előtte elhagyni kényszerült az országot és

Svájcba távozott, hogy mint Kelet-Magyarországra a román, úgy Karintiába a délszláv, Tirolba pedig az olasz hadsereg vonult be, és csak nyugati kényszerre távozott, s ez a Karintia csak népszavazás után maradt Ausztria része, mindez – úgy tűnik – nem érdekes a magyar tankönyv számára, pedig olyan országról van szó, mely több ezer kilométer távolságban található, „valahol a világban”, melynek sorsához nekünk, magyaroknak, az égvilágon semmi közünk.

Elképzelhető, hogy a gimnáziumi oktatásban ezek a kérdések nem lényegesek. Ám a diák, sajnos, az egyetemi felvételi kérdésekre sem tud válaszolni, ugyanis a tankönyv nem foglalkozik az osztrák politikai életet a húszas években meghatározó két jelenséggel, a Heimwehrrel és a Schutzbunddal. Pedig e két mozgalomról szóló kérdéssel magam is találkoztam korábbi felvételi feladatoknál. A Heimwehrt egy hosszú, az európai fasiszta pártokat felsoroló mondatban mégcsak meg lehet találni, de szerepéről, a Schutzbund elleni harcáról a tanuló a tankönyvből semmit sem tud meg. (46) Sőt, e két erő összecsapása miatti polgárháborús helyzetéről, az igazságügyi palota (Justizpalast) 1927. július 15-i felgyújtásáról, a Schutzbund betiltásáról, az „austro-fasiszta” *Dollfuss*-kormányzatról, az 1934-es nemzetiszocialista puccskísérletről (*Dollfuss* meggyilkolása), a *Schuschnigg*-kormány *Hitlerrel* szembeni nehéz helyzetéről sem ír a tankönyv. Azaz, majdnem semmit sem ír. Mert annyit mégis, hogy „a tengelymegállapodás révén Hitler szabad kezet kapott *Mussolinitól* Ausztriának a Német Birodalomhoz való csatolására, az Anschlusra. 1936 júliusában Kurt Schuschnigg osztrák kancellár egyezményt kötött Hitlerrel. A kényszerű megállapodás lehetővé tette a németek számára, hogy fokozatosan kiterjesszék befolyásukat Ausztriára. 1938 márciusában Hitler bevonult Bécsbe. Az osztrák állam megszűnt, Ausztria a Német Birodalom részévé vált.” (47) Ám az „Ostmark” történetéről, a II. világháborúban játszott szerepéről, szenvedéseiről, sőt ellenállásáról és végül felszabadításáról már valóban nem olvashatunk a szóban forgó tankönyvben. Pedig fontos lenne tudni, hogy míg Budapestet majdnem két hónapig vívták meg a szovjet csapatok, Bécsét 1945. április 5-e és 13-a között teljesen elfoglalták, köszönhetően a Vörös Hadsereggel kapcsolatba lépő osztrák tisztnek és a lakosság erőteljes segítségének. (48)

A legfájdalmasabb talán az, hogy a tankönyv egyetlen egy betűt sem ír Ausztria modernkori történelméről, ezen belül is leginkább a II. világháború utáni helyzetéről. Ugyanis Ausztriát a négy nagy hatalom együttesen szállta meg, ám 1945 áprilisában azonnal újjáalakultak a pártok és *dr. Karl Renner* vezetése alatt szovjet ösztönzésre felállítottak egy ideiglenes közös kormányt, amely ellen kezdetben a nyugati hatalmak tiltakoztak. Tíz évvel később azonban, 1955. május 15-én *Molotov* szovjet, *John Foster Dulles* amerikai, *Harold Macmillan* angol, *Antoine Pinay* francia és *Leopold Figl* osztrák külügyminiszter aláírta az Ausztria felszabadulásáról és az idegen csapatok kivonásáról szóló egyezményt, az ún. államszerződést (*Staatsvertrag*), bár ennek az volt az ára, hogy Ausztria kimondta az örökös semlegességét. (49)

Mindezek után véleményem érthetően lesújtó. A magyar tankönyvek összességében nagyon keveset tartalmaznak az osztrák történelem fontos eseményeivel kapcsolatban, ezekről nem mondható el az, amit az osztrák történelemkönyvekről írtam: „...az osztrák tanítási rendszerben a történelemoktatás során néhány helyen pontosan és részletesen bemutatják Magyarország történelmét, főként mint portyázó ősmagyarokat, mint államalapítókat, mint függetlenségünket védelmezőket, és ezáltal a Habsburg-hatalommal szembekeverülőket, néhányszor mint olyan társnemzetet, amelyik nélkül a történelem nem úgy alakult volna, ahogy az megtörtént.” (50) Sajnos, mindez a magyar tankönyvekről nem mondható el. A magyar diák nem ismeri Ausztria megalapításának és létrejöttének körülményeit, nem ismeri a Babenberg hercegek korát. Mindössze azt a kort ismerheti, amikor a két országnak közös uralkodói voltak. Ám itt is csak az uralkodókat és nem az általuk kormányzott népet és nemzetet. Ugyanígy hiányos tankönyveinkben az Ausztria mindenkori történetéről kialakított kép. Igaz, hogy az osztrák tankönyvek sem mentesek

a hasonló jellegű hiányosságoktól, ám szerintem a magyar könyvekben fellelhető hiányosságok sokkal súlyosabbak. Az a kérdés, hogy mi ennek a magyarázata, részemről nem válaszolható meg. Erre a tankönyvíróknak, a felelős szerkesztőknek és a kiadóknak kell(ene) választ keresniük.

Jegyzet

- (1) Gyapay Gábor–Ritoók Zsigmond: *Történelem I.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
- (2) Uo., 194. p.
- (3) Uo., 253. p.
- (4) Vajda, Stephan: *Felix Austria. Eine Geschichte Österreichs.* Verlag Carl Ueberreuter, Wien–Heidelberg, 1980, 41. p.
- (5) Uo., 43. p.
- (6) Uo., 48–50. p.
- (7) Uo., 60. p.
- (8) Uo., 65. p.
- (9) Uo., 70. p.
- (10) Uo., 77. p.
- (11) Ujvári Pál: *Történelem II.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
- (12) Jókai Mór: *A magyar nemzet története. I. köt.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1969, 136. p.
- (13) Vajda, Stephan: i. m., 92–94. p.
- (14) Ujvári Pál: i. m., 77. p.
- (15) Vajda, Stephan: i. m., 95–105. p.
- (16) Uo., 105–108. p.
- (17) Ujvári Pál: i. m., 77. p.
- (18) Vajda, Stephan: i. m., 123–129. p.
- (19) Jókai Mór: i. m., 282. p.
- (20) Uo., 291. p.
- (21) Vajda, Stephan: i. m., 63. p.
- (22) Uo., 210. p.
- (23) Ujvári Pál: i. m., 168. p.
- (24) Uo., 187. p.
- (25) Uo., 187. p.
- (26) Uo., 196. p.
- (27) Jókai Mór: i. m., II. köt., 75–76. p.
- (28) Ujvári Pál: i. m., 263. p.
- (29) Uo., 263. p.
- (30) Uo., 241. p.
- (31) Vajda, Stephan: i. m., 345. p.
- (32) Jókai Mór: i. m., II. köt., 314. p.
- (33) Vajda, Stephan: i. m., 398–399. p.
- (34) Ujvári Pál: *Történelem III.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1994.
- (35) Vajda, Stephan: i. m., 423. p.
- (36) Uo., 431–434. p.
- (37) Ujvári Pál: *Történelem III:* 36. p.
- (38) Uo., 54. p.
- (39) Vajda, Stephan: i. m., 481–500. p.
- (40) Uo., 510. p.
- (41) Uo., 533–536. p.
- (42) Uo., 538. p.
- (43) Benkes Mihály–Borsányi György–Kende János: *Történelem IV.* Cégér Kiadó, Budapest, 1993.
- (44) Vajda, Stephan: i. m., 567–570. p.
- (45) Benkes–Borsányi–Kende: i. m., 30. p.
- (46) Uo., 38. p.
- (47) Uo., 81. p.
- (48) Vajda, Stephan: i. m., 591. p.
- (49) Uo., 593–600. p.
- (50) Zachar Péter: *Magyar történelem osztrák tankönyvekben.* In: *Iskolakultúra*, 1994. 6. sz., 34. p.